

Rogalska, Barbara

Pałacyk przy Srebrnej

Almanach Muzealny 1, 117-124

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Rogalska

PAŁACYK PRZY SREBRNEJ

W styczniu 1865 r. decyzją Magistratu m. Warszawy została wytyczona ulica Srebrna od ulicy Twardej do drogi ciągnącej się wzdłuż okopu miejskiego (obecnie ulica Towarowa). Potrzebny grunt przekazał miastu bezpłatnie Józef Brukalski, właściciel całej posiadłości. Z nowo utworzoną ulicą graniczyła posesja, będąca własnością Szpitala Św. Ducha i położona „frontem do trzech ulic: ulicy Srebrnej i do dwóch innych bez nazwisk do Targu Witkowskiego prowadzących”¹. W latach 1863–1872 właścicielami posesji byli kolejno: Seweryn i Julianna z Karpińskich Młodzianowscy, Alfred Schouppé, Moritz Katz, Naftal Steinkalk i Aniela hrabianka Grabowska. W 1871 r. obciążona hipotecznie posiadłość została wystawiona na publiczną licytację. Według zachowanego w Księdze Hipotecznej opisu nie było na niej żadnych zabudowań, tylko „ogród warzywny i owocowy, porośnięty 76 drzewami owocowymi i krzakami agrestu, otoczony od ulicy Srebrnej i pozostałych ulic drewnianym parkanem”². W latach 1872–1878 ówczesny właściciel, Alfred Schouppé, wicedyrektor Towarzystwa Kredytowego m. Warszawy, podzielił posesję na 10 mniejszych części. W 1877 r. jedną z nich za sumę 8000 rb. srebrnych nabył Aleksander Sikorski (1822–1881) znany rzeźbiarz-kamieniarz przybyły z Krotoszyna w Wielkim Księstwie Poznańskim, który około 1850 r. założył warsztat kamieniarski przy ulicy Wolskiej 14/16. Na terenie nowo nabytej parceli zbudował około 1880 r. willę, a warsztat przeniósł do zabudowań wzniesionych na jej tyłach. Nazwiska architekta – tej dwukondygnacyjowej budowli na planie prostokąta z portykiem od frontu wspartym na czterech

¹ Księga Hipieczna nr H.5062, Hipoteka Warszawska.

² Tamże.

1. Aleksander Sikorski – medalion na pomniku na Powązkach. Rzeźbiarz J.N. Nowakowski.
2. Maurycy Borman, 1905 r.

kolumnach podtrzymujących balkon pierwszego piętra – niestety nie udało się ustalić.

Aleksander Sikorski, chociaż posiadał kamieniołomy w Szydłowcu, w swoich zakładach kamieniarskich jako pierwszy w kraju wykorzystywał na wielką skalę marmury z zagranicy. Wykonano w nich m.in. elementy zdobnicze do Kościoła w Wilanowie, ratusza w Warszawie, domu Kronenberga, Hotelu Europejskiego, domu Towarzystwa Kredytowego m. Warszawy oraz liczne pomniki na cmentarzu warszawskie³. Gdy w 1863 r. przystąpiono do prac renowacyjnych kolumny Zygmunta, zniszczonej strzałami wojska carskiego w czasie manifestacji 1861 r., roboty kamieniarskie powierzono właśnie Aleksandrowi Sikorskiemu. On wymienił najbardziej zniszczone części kamienne, a nowe ankrzy wykonała firma H. Zielezińskiego z pobliskiej ulicy Złotej. Umarł w 1881 r. zostawiając dzieciom: Aleksandrze, Annie, Romanowi i Julianowi posesję wartości 42 000 rb. srebrnych. Od spadkobierców Sikorskiego teren i zabudowania odkupiła inna znana firma kamieniarska „Wiktor Heurteux i Józef Norblin”, a w 1884 r. na miejsce tego ostatniego do spółki przystąpił Jan Lilpop. W 1887 r. firma ze Srebrnej ponownie uczestniczyła w remoncie kolumny Zygmunta, tym razem generalnym – wymianie trzonu na nowy z granitu włoskiego, wykonując prace szlifierskie jako podwykonawca austriackiej firmy Union-Bau-Gesellschaft⁴.

³ „Tygodnik Ilustrowany” 1882, nr 337, s. 364.

⁴ Informacje o włoskich koneksjach kolumny Zygmunta pochodzą z opracowania Jana Żaryna (maszynopis w posiadaniu autora).

3. Fabryka wyrobów kamieniarskich z marmuru, granitu, labradoru, sjenitu i piaskowca – „Heurteux i Lilpop”, lata dziewięćdziesiąte XIX w.

W 1883 r. posesję, obciążoną hipotecznie, ponownie wystawiono na publiczną licytację, o czym donosił „Kurier Poranny” i „Kurier Codzienny” oraz „Warszawski Dniownik”⁵. W 1895 r. właścicielem posesji, bez wydzielonego warsztatu kamieniarskiego, został „inżynier cywilny” Maurycy Borman, właściciel położonej w sąsiedztwie Fabryki Mechanicznej „Borman i Szwede”. Po śmierci Maurycego w 1913 r. właścicielką pałacyku została (do 1929 r.) jego żona Cecylia, z domu Lilpop.

W czasie pierwszej wojny światowej pałacyk był początkowo w rękach niemieckich tajnych instytucji policyjnych, a potem mieściło się tutaj Biuro Zasiłków Wojskowych kierowane przez por. Henryka Eile. W latach 1929–1936 właścicielami posesji byli kolejno: Władysław Rejman, Ludwik Maksymilian Rejman, Henryk Piotr Zdanowicz i Andrzej Eugeniusz Leopold Mosiński. W latach 1925–1932 znalazły tutaj swe pomieszczenia: Biuro Sprzedaży Produktów Chemicznych i Polski Oddział Międzynarodowego Syndykatu Octanu Wapnia⁶. W 1937 r. w drodze licytacji posesja przeszła na rzecz Skarbu Państwa i stanowi do dziś własność Miasta Stołecznego Warszawy. W latach 1937–1944 znajdował się tutaj

⁵ Ogłoszenie o licytacji: „Kurier Poranny” 1883, z 23 X; „Kurier Codzienny” 1883, nr 23, z 20–22 X; „Warszawski Dniownik” 1883, nr 208, z 11 X.

⁶ J. Kasprzycki, *Warszawski dom*, „Życie Warszawy” 1967, 14–17 I.

III Miejski Ośrodek Zdrowia kierowany przez dr. Altenbergera. W czasie okupacji w suterenach urządzono odwszalnię i łaźnię.

W Powstaniu Warszawskim pałacyk był placówką trzeciej kompanii I Batalionu Zgrupowania Armii Krajowej „Chrobry II”, dowodzonej przez por. Zbigniewa Bryma „Zdunina” i w działaniach powstańczych powiązany z Dworcem Pocztowym przy ulicy Żelaznej i Zakładami „Hantke”, „Karbochemia” i „Borman”. W dniu 21 sierpnia 1944 r. stanowił on jedną z kluczowych pozycji obronnych, kiedy oddziały brygady gen. Kamińskiego usiłowały odciąć Redutę Dworca Pocztowego. Ostrzeliwany wówczas przez lotnictwo uległ zniszczeniu, gdy bomba wpadła przez świetlik. Na placu przed pałacykiem znajdował się cmentarzyk powstańczy. Pałacyk pozostał w rękach powstańców do zakończenia działań i wymarszu oddziałów z Warszawy.

W latach 1945–1973 stanowił siedzibę RSW „Prasa-Książka-Ruch” – mieściły się tutaj pomieszczenia magazynowe i archiwalne czasopism oraz Biuro Wydawnicze „Ruch”, a wcześniej w podziemiach pałacyku – stołówka dla robotników pracujących przy budowie pobliskiego Domu Słowa Polskiego. W lipcu 1965 r. neorenesansowa willa została wpisana do rejestru zabytków pod numerem 736 przez Konserwatora m.st. Warszawy.

Obecnie zabytkowy pałacyk, który obok dwóch kamienic czynszowych secesyjno-eklektycznych, ocalał z dziewiętnastowiecznej zabudowy tej części miasta, otacza sześć dwunastopiętrowych budynków osiedla „Srebrna” zbudowanego w latach 1962–1966 w obrębie ulic: Towarowa, Miedziana – tory kolejowe – tereny Domu Słowa Polskiego, a zaprojektowanego przez architektów Jana Bogusławskiego i Bohdana Gniewiewskiego.

W 1974 r. po remoncie kapitalnym i adaptacji pomieszczeń według projektu inż. arch. Zygmunta Łuszczyńskiego, pałacyk przy Srebrnej, został przeznaczony na siedzibę Muzeum Woli i Wolskiego Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Warszawy. Aktem ustanawiającym tę nową placówkę kulturalną była uchwała Komitetu Warszawskiego PZPR z marca 1973 r., podjęta na wniosek społecznych działaczy lokalnych, skupionych wokół Komitetu Dzielnicowego PZPR i oddziału Wolskiego Towarzystwa Przyjaciół Warszawy⁷. Towarzystwo Przyjaciół Warszawy/Oddział Wola wznowiło działalność 27 października 1965 r., nawiązując do założeń programowych, statutu i regulaminu Towarzystwa Przyjaciół Woli powstałego

⁷ Formalne przekazanie pałacyku przy ulicy Srebrnej przez Wydział Lokalowy Urzędu m.st. Warszawy w użytkowanie Muzeum Historycznemu m.st. Warszawy nastąpiło dopiero w 1988 r. (Decyzja nr 91 o przydziale lokalu użytkowego nr L-5/V/91/88 z dnia 10 VIII 1988 r.).

4. Ulica Srebrna 12
– kordegarda przed
pałacym, 1935 r.

5. Pałacyk Bormana
przy ulicy Srebrnej,
dwudziestolecie międzywojenne.

6. Żołnierze AK Zgromadzenia „Chrobry II” podczas pogrzebu szesnastoletniego kaprała AK Mirosława Biernackiego, pseudonim „Generał”, na połowym cmentarzu przed pałacym, gdzie mieścił się powstańczy punkt sanitarny.

5 listopada 1916 r. z inicjatywy ówczesnych wolskich działaczy społecznych i gospodarczych.

Koncepcja powołania Muzeum Woli zrodziła się już w latach trzydziestych właśnie wśród członków tej organizacji, a ponownie podjęta w latach siedemdziesiątych tego stulecia, została zrealizowana dzięki wyżej wspomnianej uchwale, a także wydatnej pomocy organizacyjnej i finansowej wolskich zakładów przemysłowych. Utworzenie tej nowej placówki kulturalnej poprzedziła sesja popularnonaukowa poświęcona dziejom Woli, zorganizowana w styczniu 1973 r. wraz z towarzyszącą jej wystawą w Fabryce Wyrobów Precyzyjnych im. gen. K. Świerczewskiego. Powołano wówczas Społeczny Komitet Budowy Muzeum Historycznego m.st. Warszawy/Oddział – Wola z przewodniczącym Marianem Chruszczewskim, ówczesnym I sekretarzem KD PZPR Warszawa–Wola, który to organ przejął koordynowanie prac przy realizacji podjętej inicjatywy.

7. Muzeum Woli, Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy w pałacyku przy ulicy Srebrnej 12, 1974 r.

Gdy w 1974 r. powoływano do istnienia Muzeum Woli, było ono pierwszą w Warszawie, a drugą po krakowskim oddziale judaiców na krakowskim Kazimierzu w Polsce, placówką poświęconą tylko jednej dzielnicy. Muzeum zostało włączone jako oddział w schemat organizacyjny Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, co podniosło jego rangę oraz zwiększyło zaplecze merytoryczne i organizacyjne.

Wystawa stała pt. *VI wieków Woli* stanowiła pogłębioną wersję scenariusza pokazu towarzyszącego wspomnianej sesji popularnonaukowej. Udostępniona publiczności 1 września 1974 r., w dniu otwarcia Muzeum, rozmieszczona była w sześciu salach o łącznej kubaturze około 450 m². Prezentowała dzieje Woli w układzie chronologicznym od czasów najdawniejszych, tzn. od pierwszych wzmianek źródłowych dotyczących wsi książęcej Wielkiej Woli w XIV w., do współczesności, z uwzględnieniem perspektyw na przyszłość – przedstawiała procesy dziejowe na tym terenie i ważniejsze wydarzenia historyczne. Scenariusz został opracowany przez pracowników Muzeum Historycznego m.st. Warszawy i Archiwum Państwowego m.st. Warszawy i Województwa Warszawskiego: Teresę Wyderkową, Ewę Pieliniąską, Teresę Kowalską, Alinę Sokołowską, Andrzeja Wróblewskiego, a projekt plastyczny był dziełem artysty plastyka Józefa Kowińskiego.

Nowa ekspozycja stała p.t. *Warszawska Wola*, udostępniona publiczności 28 października 1996 r., prezentuje w układzie terytorialno-rzeczowym dzieje dzielnicy do 1994 r. Ukazuje jej dynamiczny rozwój urbanistyczny i społeczno-gospodarczy – stawanie się tej królewskiej wsi dzielnicą rzemieślniczą i przemysłową, szczególnie po inkorporacji 1916 r. Pokazuje też wydarzenia polityczne, które rozgrywały się na jej terenie (elekcje królewskie) oraz te które uczyniły z niej Redutę broniącą Warszawy od zachodu (od walk w czasie najazdu szwedzkiego i wojny północnej, poprzez powstania narodowe kościuszkowskie i listopadowe do heroicznych zmagania w kampanii wrześniowej 1939 r. i powstaniu warszawskim 1944 r.). Jej scenariusz został opracowany przez Barbarę Rogalską, a nowoczesny kształt architektoniczno-plastyczny zawdzięcza artystom plastynom Małgorzacie Terlikowskiej i Janowi Kosińskiemu.

Muzeum gromadzi, przechowuje i ekspozuje wszelkie przekazy i pamiątki przeszłości świadczące o bogatych tradycjach rzemieślniczych i przemysłowych Woli, udostępnia zebraną dokumentację źródłową, ikonograficzną i zbiory biblioteczne oraz prowadzi działalność popularyzatorsko-oświatową. Skierowana jest ona do mieszkańców całej Warszawy, ale przede wszystkim realizuje potrzeby kulturalne Woli. W zakres tej działalności wchodzi obsługa zwiedzających ekspozycję stałą i wystawy czasowe, przygotowywanie spotkań, odczytów, lekcji muzealnych,

pokazów filmowych i imprez związanych z profilem Muzeum, a także udzielanie informacji i konsultacji w zakresie dziejów dzielnicy czy wreszcie pomoc w przygotowywaniu szkolnych i zakładowych Izb Tradycji i Pamięci. Wystawienniczy program Muzeum realizowany jest poprzez organizowanie wystaw stałych i zmiennych poświęconych wybranym zagadnieniom z przeszłości i teraźniejszości dzielnicy i Warszawy, prezentujących dorobek działających na Woli zakładów pracy, instytucji, organizacji, środowisk twórczych, a także kolekcjonerstwa. Inny nurt działalności wystawienniczej to prezentacja twórczości współczesnych artystów, malarzy, grafików, rzeźbiarzy, fotografików będąca efektem współpracy ze środowiskiem warszawskich twórców profesjonalnych i amatorów. Te poczynania przyczyniły się do powiększenia zbiorów i kolekcji sztuki plastycznej, fotograficznej, medalierskiej Muzeum Woli.

Ponad dwudziestoletnia działalność merytoryczna i społeczna ukształtowały tę placówkę jako Muzeum na Woli i dla Woli. Obecnie po zmianach administracyjnych Warszawy pałacyk przy Srebrnej stał się siedzibą muzeum regionalnego, gdyż zasięgiem prac badawczych i popularyzatorskich obejmuje Wolę, zarówno na obszarze Gminy Centrum jak i Bemowa.